

ЛЕОНИД ПАХАРЕВСЬКИЙ.

Тоді як акації цвіли.

I.

... Роскішно цвітуть акації. Білим гіллям зазирають вони в самісінькі вікна. Ще рано. Припікає. Збираєть ся на дощ. Акації пахнуть. В хаті душно. Пахощі акацій дратують нерви.

Аптекарь пан Вітольд Диновський дуже неспокійний. Він дожидає лікаря, а лікарь чомусь так довго барить ся, не йде.

В аптеці нема нікого. Душно. Сьогодні на містечку торг, і одна за одною торохтять по-під аптекою підводи, збиваючи велику куряву.

Пан Вітольд причинив двері, щоб менше налітало пороху.

А лікаря нема, тай нема.

За стіною чути ступні. Се ходить по хаті, з одного кутка до другого, аптекарів син Вячеслав, Вітя.

— О, як він давно вже ходить. Цілу ніч не лягав, не роздягав ся. Ввесь час ходить, ходить...

І прислухаючись до ходи свого сина пан Вітольд ще дужче хвилюєть ся: чом се не йде лікарь. Він боїть ся за Вітю, сподіваєть ся, що от-от трапить ся ще одно лихо, нове горе спаде на його голову.

Вітя чудний якийсь приїхав з Варшави. Пан Вітольд бачить, що він хворий, що в його болить душа, що якісь страшні думки носіли Вітіну голову.

І так саме і в пана Вітольда починає боліти душа, і одна за одною неспокійні, лиховістні думки снують ся в голові. Вони печуть старому аптекареви душу, сповивають її смутком і жахом.

А Вітя ходить, ходить, ходить... Кожна його ступінь прикро вражає батькове серце, одбиваєть ся там болем пекучим.

Не помічаючи за собою, пан Вітольд і собі починає ходити по аптеці. Пляшечки на полицках дзвенять від його

ходи. Аптекарь спиняєть ся, слухає... Ні, Вітя ходить, ходить...

— Он там, у тім кутку ступнів, на хвилинку, не чути. Се він повертаєть ся там...

А тут, з сього краю, чути виразно. От, знов не чути. Так... так... повертаєть ся там...

Прислухаючись до ходи свого сина аптекарь хоче відігнати оті навісні думки, але важко їх збутись...

О, які-ж вони настирливі!

Прийшов лікар, високий, нужденний. Він ходить великими ступнями, не володіючи своєю постаттю. Се робить таке вражіння, ніби лікарєви важко носити своє сухе, високе тіло, ніби щось тисне його зверху, важке, докірливе. І погляд у пана лікаря раз-у-раз такий сумний, глибокий: здаєть ся, що він дивить ся своїм пацієнтам у саму душу і знає без слів, що в їх болить, чого їм треба... Через се мабуть всі хворі люблять так лікаря Маркевича, йдуть більше до його, ніж до огрядного пана Вітвіцького з холодними байдужими очима.

— Добридень, пане аптекарю.

— Здорові були, пане лікарю. Сідайте. Вибачайте, що я потурбував вас.

— Нічого, на те я лікар, і кожен має право турбувати мене. Хто в вас занедужав?

Лікар поволі сідає.

— А кому-ж у мене, пане лікарю, нездужати? Вітя приїхав...

— Приїхав? — якось неначе байдужно спитав пан Маркевич і почав запалювати цигарку з довгим мундштуком.

— Вже третій день, як приїхав з Варшави. Я одразу помітив, що він хворий, що в його щось таке на душі негарне...

— На душі? Я сього сподівав ся...

— Ви сподівались?!

На який час обидва замовкли.

Пан Вітольд розумів, що саме хотів сказати лікар...

— Бачите, пане Вітольде, я добре знаю вашого Вітю. В його гарна, чула душа. Він раз-у-раз був нервовий.

Лікар балакав якось мляво, сумно, протягаючи слова.

— А тепер, пане Станиславе, він вернув ся зовсім недужий. Вивчив ся на аптекаря, останній екзамен склав, але дуже, дуже він хворий... Йому розбито душу. Я бачу, що він не має сили жити... Ви знаєте, пане лікарю, чого йому так важко жити...

Лікарь повів очима на пана Вітольда, помовчав та ще сумнійше озвав ся:

— Я знаю... Ну, запевне, знаю... То ви боїтесь, що по смерти вашої... У лікаря затремтів голос. По смерти вашої дочки Зосі... Вітя не має сили жити?

— Так, боюсь я... Подивіть ся на його, розпитайте, що йому таке. Ви маєте право, вам краще спитати його, бо ви лікарь.

В очах у пана Вітольда стояло благання.

— Він вас любить. Ви вмієте...

— Добре, я піду до Віті. Він там, у себе?

— У себе. Та тільки не кажіть, що я послав вас до його.

Пан лікарь пішов.

Аптекарь чув, як він стукав у двері до Віті, як голосно привітав ся до його, а далі не міг нічого розчути. Балакали тихо. Інколи тільки Вітя піднімав голос...

До аптеки ввійшла молодиця і плачучи подала панови Вітольдови рецепт, вивязавши його з хустки. Жінка казала про свого чоловіка, що підірвав ся ще торік на панській роботі, а тепер мабуть помре; що не беруть його до лікарні, бо там повно слабих...

Молодиця плакала та крізь сльози все казала та казала про своє горе, але воно — се горе було чуже панови Вітольдови і зовсім не проймало серця йому гострим боєм, бо й так боліло те серце від свого, ближчого горя.

Пан аптекарь почав робити лікарство для молодиці...

II.

Почувши голос лікаря, Вітя спинив ся посеред хати і спершу здивовано повів на його очима, а далі пішов йому на зустріч.

— Здорові були, Вітеку.

— Лікарю... здорові...

Вітя подав руку панови Маркевичу і стояв близько до його, ввесь повитий смутком. В очах у його була втома і туга й скорбота. Кучеряве, біляве волосся звисало йому нечесане на бліде чоло. На всій невеличкій худій постаті одбивалась скрута стомленої душі.

Він трохи помовчав, а далі спитав пана Маркевича, і дивився на його пильно, холодно.

— Вас тато прислав до мене? Ви прийшли лічити мене?

Лікар не відповідаючи перейшов хату, сів на ліжку і так саме холодним поглядом дивився Віті в вічі. Стрілись поглядами. Віті важко було від впевненого лікаревого погляду: він у саму душу зазірав, ворухив її скалічену, пригнічену.

— Навіщо ви прийшли? — ще раз спитав він, і помітно було, що він хвилюється. Висповідати мене прийшли, чи як? На віщо ви так... дивитесь так, пане лікарю?

Лікар помовчав і тихенько спитав:

— У вас душа болить? І показав йому місце поруч з собою, на ліжку.

Вітя сів. Він почував, що якась сила тягне його до лікаря, сього гарного, милого пана Маркевича, якому нераз він змалку повіряв свої таємниці, свої турботи. Здавалось Віті, що хоч він і не скаже йому, а лікар знає, добре розуміє... Але треба розповісти йому про те, що тягарем, камінням важким гнітить душу, треба, бо важко... бо душа вмірає від туги сієї, невимовно страшної, як смерть холодної...

— Так. Болить. Але дуже, дуже болить, пане Станиславе!..

Знов на хвилину замовкли.

— Що мені робити, що, дорогий, любий, пане Станиславе?

Лікар мовчав, не спускав очей з Віті. Він прорізував йому душу таким теплим, легеньким, але разом гострим поглядом.

— Я не можу жити! Не сила мені отак жити!

І Вітя почав не спиняючись казати, жалітись нужденним голосом, то спускаючи голову до колін, то одразу знов підносячи її.

— У мене на душі таке страшно... коїть ся, така невблагана туга... А-а! пане лікарю! ви хвалились колись, що знаєте душу людини, що з вас мало не зробився психіатр

добрий, — ну, то скажіть мені, чи можна жити з такою душею? Тільки щиро, не так, як лікарь, а як друг?

— З якою?

— З покаліченою, побитою. Ви-ж психіатром збирались бути, пане Станиславе, то на віщо-ж вам питати мене? Ви знаєте мою душу, по очах видно, що знаєте, не знаєте? Ну, то може я вам умітиму розказати...

Вітя замислив ся, замовк. По очах видно було, що йому важко ятрити словами болячки своєї душу.

— Коли я нагадаю... коли стане мені перед очима сестра Зося з тим одважним поглядом, із своєю зневагою до смерти, щось нашіптує мені, докоряє, пече душу мою прикрими словами: „а ти-б так не міг, не одважив ся-б“... Тоді я не знаю... не знаю, що робити з собою, де взяти сили, щоб жити, бо я... я-б так не зробив. Се правда, я почуваю, що сам занадто дорогий собі для того, щоб отак, як Зося, сестра моя, взяти жеребка та й піти на певну смерть. І сором пече мене вогнем, і плаче душа, але-ж, але-ж... Ну, скажіть же мені, любий, дорогий, чи не безглуздо отак умирати? Пішла, замірялась убити, не влучила і застрілилась сама. Та хиба-ж нема інших шляхів?

— Видко не можуть знайти інших шляхів.

— Але що-ж з того? За віщо вона вмерла? Жандарм живий, а одважність Зосі, її призирство до смерти запалило душу братову... і сердешний хлопчик... Стась наш пішов на каторгу... І ми з татом сироти тепер. У нас покалічені душі...

Вітя одразу спинив ся.

— Але що я кажу! Що се я кажу, пане лікарю! я думаю за себе тільки, дбаю про себе тільки... А-а-а, соромно мені, пане Станиславе, і сим соромом душу міні надвоє розбито! Ні, на більше, на безліч шматків дрібних... І кожен шматочок болить не так, як інші, своїм болем болить, пече мене своїм окремим вогнем! Кожен дрібний шматочок душі моєї, пане лікарю!! Розумієте? Болить... Я... я не доберу способу, не знаю, як рятуватись! Лікарю, хороший мій, хороший, вилічіть мене, щоб не боліла душа, щоб шматочків не було стільки, стільки болів, так багато страждань!

Вітя припав на плече до пана Маркевича і плакав: то тихенько, то знов голоснійше він плакав. І був він тоді такий безпорадний, нещасний.

— Ви вмієте порятувати мене, пане Станиславе? — питав він плачучи.

— Вмію. Тільки так не треба. Треба бути спокійним, слухатись мене.

— І я видужаю?

— Видужаєте.

— Видужаю... Хе, хе... Але ж я не маю права бути дужим, не смію я жити!

Вітя підвівся і немов би бачучи перед собою примари, нерішуче відхиляв їх від себе повільним рухом стомлених рук.

Лікар наблизився до Віті, пригорнув його до себе та взяв його за руки, що ними затулював він своє обличчя.

— Що вам таке? Уявляєть ся щось?

— Нічого. Тепер уже нічого... пройшло. Правда, яка з мене мізерна непотріб? Яка полохлива тварюка? Ні, ні! Я не повинен жити, не повинен!

— Повинні, — упевнено озвав ся лікар.

— На віщо?

— Для рідного батька, для рідного краю,

— Яка з мене користь? Хіба рідному краю моему потрібні такі як я? Хе, хе...

Вітя почав знов ходити по хаті.

Пан Станислав стояв, тяжко замислив ся. Згодом він одразу ступив був до Віті, хотів видно щось казати йому, але спинив ся, не зважив ся.

— А-а-а, — протяг Вітя змучено-стомленим голосом. — Як болить, як дуже болить душа...

Тоді пан Станислав наблизив ся, поклав руку йому на плече і тихенько озвав ся до його:

— Вітю, знаєте, що я вам казатиму?

— Що?

— І в мене отак саме болить душа, так саме і я...

Вітя повернув ся до лікаря. Вони стояли при одчиненім вікні, звідкіля падав на їх обох ясний промінь сонця. Лікар помітив, як у Віті в очах одразу зажеврив радісний вогник.

— І в вас болить? А правда ж, у багатьох тепер болить на душі. Багатьом так саме важко жити, як і мені, — заговорив він дуже швидко, немов рубаючи кожне слово.

Але за мить знов загас той вогник. Ізнов смуток і втома і горе одбивались на його обличчі.

— Вітю, я вам... повинен... я хочу сказати вам...

— Що? — неначебайдужно озвав ся Вітя.

Лікарь помітив сей тон і що очі повились йому смутком.

— Ні, я вже... нехай колись иншим часом побалакаю з вами.

Вітя ходив по хаті, зігнув ся, низько схилив голову. Здавалось, що се сум живий завітав до сієї хати: такий вигляд мав тепер Вітя.

Пан Станислав, прощаючись, стиснув йому руку.

— Ви подивіть ся на мене, пане Вітеку, отже ж і я такий самий, але я живу... терплю. Ну, годі вам. Я випишу вам лікарства на заспокоєнне.

Вітя пішов за ним до дверей.

— Ви заходьте частійше. Разом будемо жалітись на житте, сумувати.

— Добре. Дякую...

...Вітя сів на ліжку і довго думав.

Він думав про те, який він безсилий, непотрібний і нездатний. „Але ж лікарь казав, що й він такий“. І Віті було не так уже важко, бо Вітя почував, що він не самотній в своїм смутку, в безсиллі своїм, уявляв багато-багато, тисячі, сотні таких, як він... багато-багато скалічених душ... Він ліг і знов думав, думав про лікаря, про брата.

І брат Стась і Зося — і вони такі були, але мабуть зміли таїтись, запалом рятувались... Ось через віщо Зося пішла на смерть, Стась пішов на каторгу.

Він знеміг ся від думок, болю, одчаю, і міцно заснув. Прокинув ся тоді вже, як сонце сідало.

III.

Вітя підвів ся з ліжка, взяв скрипку і почав направляти струни. По сні він почував себе дужчим. Не було вже на душі того гострого болю страшного.

Струни позсувались, бо давно вже не грав Вітя.

Сонце сідало спочивати, заливаючи садок останнім теплим проміннем. Насувалась разом з вечірньою добою тиша, спокій ніжний. І без волі, сама по собі душа проймала ся тим ніжним утішним супокоем. Вставало на серці бажанне пожалітись комусь і тихо-тихенько заплакати.

Вітя заграв сумної мелодії народньої пісні. Струни співали, ніжно — лагідно промовляла скрипка до самого серця.

Вітя грав, і щось гарне, втішне, разом з мелодією пісні, виринало з душі. Оживали згадки минулого...

Пан Вітольд кілька разів зазиравав був у двері, але що разу тихенько причиняв їх знов, вглядівши, що Вітя спить. Тепер він почув, що Вітя грає і якимось обережно ввійшов до його в світлицю з лікарством у пляшечці.

Вітя побачив батька, але все грав тай грав. Скрипка що далі виразнійше й сумнійше промовляла. Мелодія плакала, жалілась, зливалась з акордами надвечірньої тиші та з пахощами акацій...

Він скінчив і держав у руках скрипку, поводячи пальцями по струнах. Замислився. Неначе забув він і за батька, що стояв коло його, і за все, за все...

— Вітеку, от тобі мікстура. Тричі на день треба пити.

— Ага, тричі на день? Ну, давай... питиму.

Пан Вітольд налив, дав випити. Вітя випив і скривився, бо гірке було лікарство.

Батько взяв у його ложку і повернувся, щоб іти, але спинився і хотів, видко, щось казати. Вітя стояв при вікні, спиною до батька.

— Послухай, Вітеку... обережно вдав ся пан Вітольд до сина.

— А що, тату? — Вітя повернувся до його.

— Тобі краще, легче тобі стало?

— Полекшало, але, тату, не питай мене... Я хочу подумати. Я не хочу нічого казати. Я от — гратиму, гратиму... Мені так добре.

— Та яж...

— Ні, ні, таточку, ти не гнівайся, не ображайся, дорогий мій!

Вітя стояв близенько од батька.

— На віщо отсі сльози на очах у тебе? Я згодом, згодом усе тобі скажу. Я от тільки подумаю. Міні треба подумати... Якимось будемо вже жити. Кажуть нам, що ми повинні жити!.. Ну, йди. Не треба так дивитись на мене, жалібно отак!

Пан Вітольд знов пішов був, але обернувся і спитав:

— Ти й з лікарем не хочеш балакати. Він питає, чи можна йому ввійти?

— А-а... лікарь?

Він подумав і поклав на столику скрипку, що знов узяв був у руки.

— Попросіть його, нехай прийде.

Вітя сів край вікна на стільці і дожидав пана Маркевича.

Він увійшов задуманий, непевними ступнями.

— Мені полекшало, пане Станиславе!

— Се дуже добре. Може б ви пішли зо мною в ліс, або-ж до річки?

— Ні. Мені краще сидіти в хаті.

— Ну, то я побалакаю з вами й тут.

Вітя перелякано повів на його очима.

— Ви не дивіть ся так... Я розмовлятиму з вами не так як лікарь. Вітя, треба бути спокійним. Ви знаєте... Я казав вам, що і в мене болить душа: се правда.

— Я-ж вам повірив?

— У вас болить душа за вашою сестрою... Ви повинні знати, що я вашу сестру —

Вітя здригнув.

— Я болію душею за Зосею, бо... я любив її. Ніхто з вас сього не знав. Вона стала моєю жінкою...

— Зося? В 18 років?

— Так, так! Будьте спокійним.

Пан Маркевич узяв Вітїну руку в свою.

— Простіть мене: я її любив, дуже любив...

Голос у лікаря затремтів.

— І я не міг її вдержати. Вона казала мені, що ніколи не буде нічисю рабиною, що хоче бути вільною. Ось через віщо вона не схотіла повінчатись зо мною, і до самої смерти зосталась вільною.

Пан Станислав випустив Вітїну руку і стояв перед ним такий безсилий, такий безпорадний.

— А ви не знали, що вона піде на смерть? Вітя питав се задавленим голосом, що скидав ся на хрипінне.

— Я знав. Ми були з Зосею в одній організації та разом брали жеребок. Зосі випало і вона поїхала до Варшави. Я благав, щоб дозволила зробити се замість себе мені, ноги їй цілував... А-а-а, Вітеку, Вітеку — застогнав лікарь. І чути було в тім стогоні, яка велика мука в його на душі.

— Але Зося хотіла бути вільною, і сказала, щоб я відступив з організації, як що вона вмере.

Вітя мимоволі відступив від лікаря і з жахом, з одчаєм дивився на його.

— Вона казала, що тоді моя робота не буде святою, чистою, бо я мститимусь за неї. І я поклявся. А тепер проклинаю себе самого!

Вітеку, колиб ви знали, як я хочу заплатити за смерть моєї Зосі, але не маю права... О-о! коли б хто знав, як се важко, як дуже тяжко!

Лікарь нервово перейшов у другий куток. У хаті потемнішало, і в невиразнім освітленню темна, висока лікарева постать зливалась з сутінками і сіяла від себе сірий, над силу важкий настрій.

Вітя почував, як гостра ненависть росте йому на серці, дужчає і приливає до горла, пече і давить разом.

— Пане Станиславе!

Вітя рішучою ходою наблизився до його і пошепки сказав.

— Я за вас і за себе заплачу.

— Але ви не повинні.

— Через віщо?

— Треба шанувати нам пам'ять Зосі.

— Адже ж Стась помстився за Зосяю і пішов на каторгу. А я, мізерія нікчемна, сидю отут, нидію, міркую... А-а! Сором, сором!

— Ні, не сором. Жертва, Вітеку, повинна бути така чиста, як соняшний промінь.

Вітя замовк, сів на ліжку та поклав голову собі на коліна...

З садку лилося в хату тепле повітря, насичене гострими пахощами акацій. Сі пахощі ще більше дратували обом їм нерви, і обом не хотілося жити.

Довго отак сиділи вони. Згодом лікарь підвівся і, прощаючись промовив:

— Треба йти до моїх пацієнтів, повертати людей до життя. Жити всім треба. Ми сироти, Вітеку, однаково нам тяжко на світі, але Зося казала, щоб я жив для неї, на спомин про неї... Треба жити, Вітеку мій, нічого не поробите! У вас є скрипка, є батько... а в мене от нема ні скрипки, ні батька... нікого нема... Промайнула ясна зірка, тай

зникла, згасла, залишивши по собі ясний слід. Треба, Вітеку, жити. Бувайте...

Він пішов, і чути було, як пан Вітольд розмовляв з ним у аптеці.

А Вітя немов занімів: жах та одчай та несила жити міцно стиснули холодом йому душу. Було йому дуже важко...

IV.

Довго сієї ночі не лягав спати пан аптекар. У світлиці в Вітека весь час світило ся і сам він не виходив звідтіля. Пан Вітольд не раз підходив до дверей, тихенько одчиняв. Вітя сидів при столі і писав щось, инколи одхиляючись на стілець. Видко було, що він довго думає над тим, що пише.

Була вже перша година, коли пан Вітольд, дуже неспокійний за сина, почав роздягатись. Він помолив ся, погасив світло і, важко зітхаючи, ліг у постіль. Він спав як раз під тією стінкою, за якою була Вітіна світлиця. Крізь тонку стіну чути було мало не кожний рух. Аптекар затаїв дух і слухав. Передчутте якесь не давало йому спати. Чути було, як Вітя вставав од стола, походив по хаті. Згодом він перекинув ся за вікно, мабуть дивив ся, чи не світить ся в батька... Пішов до дверей, вернув ся, став край стола, шелестів папером і знов пішов до порога... Одчинив тихенько двері і не зачинив за собою... Немов підкрадаючись пішов коридором і став коло батькових дверей.

Пан Вітольд хотів був озватись до його, покликати, щоб увійшов сюди, але якийсь страх обгорнув його і він притаїв ся, не ворухив ся... Він пригадав, що Стась отак само блукав по хатах у ночі, а ранком не знайшли його ніде, і він більше не вертав ся до дому... Від сієї думки ще більший страх обгорнув його.

Тим часом Вітя тихенько одчинив двері і увійшов у аптеку. Ще страшнійша думка промайнула в пана Вітольда... Він раптом схопив ся, накинув на себе халат і босий побіг у аптеку. Він став на порозі.

Вітя засвітив свічку і стоячи спиною до батька хотів одчинити дверці від тієї шахви, де стояла сама отрута, але там було замкнута, а ключі пан Вітольд раз-у-раз мав при собі, в кишені. Вітя силкував ся одірвати дверці.

Пан Вітольд підбіг і вхопив його з-за спини за руку. Свічка впала. Стало темно.

— Вітечку! Що ти хотів зробити? — з ляком скрикнув аптекарь.

— Нічого, нічого... пошенки озвав ся Вітя.

— Хотів отруїтись? І ти? Покинуть мене й ти наважив ся? А я ж? Як же б я був?

Вітя впав батькови на груди і міцно тулив ся до його.

— Батьку, батьку мій... — тільки й чути було, бо він голосно, хлипаючи, ридав.

Пан Вітольд, обхопивши сина за шию, почував, що в його руках zostав ся єдиний його рятунок... Він голубив сю дорогу голову з ніжним кучерявим волосем, цілував її і плакав над нею старечими батьківськими слізми.

— Важко мені, не сила жити... Чом же ти не пустив мене туди... до Зосі?..

— Вітеку, не можна! А я ж живу... Для мене живи, хороший синочку... Вдвох будем...

І Вітя і пан Вітольд — обидва голосно плакали в темній аптеці...

А на дворі навкруги панувала темна, душна ніч. Зрідка повівав легенький вітерець і ніс за собою пахощі акацій. І вітер, і пахощі квіток навівали на землю якийсь втішний спокій. До втомлених, покривжених людей зазиравав крізь вікна сей спокій нічної доби і нашіптував їм про кращі часи, про ясно-прозорі дні землі і казав, що треба, треба жити!

